

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵՆԻԿԻ

Սոփերք հայկականք

Հայկական գաղութեանց ծաղկելուն զօրաւոր միջոցներէն մէկն ալ նախնեաց ընտիր երկասիրութեանցը հրատարակութիւնն ըլլալուն ամենեւին տարակոյս չունենալով, այս տարի սկսանք Հայկական Սոփերք անունով պզտի գրքոյկներ ընծայել Ազգերնուս և ուսումնասէր պատանեաց . որովհետեւ գլխաւորաբար այս վերջիններուն կրթութեան և յառաջագիմութեան նպատակաւ եղած է հրատարակութիւնը : Ազգային գաղութներու մէջ որչափ ալ յայտնի կը տեսնենք թէ վարժապետք և բարերարք որչափ քանի կ'ընեն հայրենի լեզուն ծաղկեցնելու համար, իրենց աշխատութեանցը պտուղ քաղող թերևս շատ քիչերը գտնուին, երբոր անհառ և անկողմնասէր ոգւով մտածութեան նայելու ըլլան . երբոր գիտնան թէ ճշմարիտ յառաջագիմութեան համար անպտուղ մեծախօսութիւններէն աւելի հաստատուն և յայտնի ապացոյցները պէտք է գիտեն երբոր լաւ հասկըցած ըլլան վարժապետք թէ հայերենի տեղեկութիւն ըսելը խառնիխուռն չփոթ բառերու գիտութիւնը չէ, այլ ընտիր կամ գէթ ըստ կարի անոր խալ շարագրութիւնը, որն որ կարծեմ ազգերնուս մէջ սակաւագիւտ բան մը սեպելիս ծանր չերևնար բարեսիրաց՝ երբոր այս վերջի քանի մը աարուան մէջ տպագրած գրաբառ գրոց կամ հատուածոց հփաքալ ակնարկեն : Ընտիր շարագրութիւն և հայկաբանութիւն սորվելուն կերպը՝ քերականութիւններէ և բառգիրքներէ աւելի, նախնեաց գրքերուն մտադիր վերծանութեամբ ըլլալուն վերայ ոչ որ կը տարակուսի . վասն զի առաջինները թէ որ լեզուին կազմութեան կանոնները կը սորվեցնեն ու գծաւորութիւնները կը բառնան, երկրորդը գործնական կրթութիւն մը կը սեպուի և հետևողութեան գաղափար : Սակայն ասոր մէջ ալ գլխաւոր գիտելու բան մը այն է որ ամէն մեծ և կանգնաչափ բառերով յօրինուած գրոց լեզու և շարագրութեան օրինակ ըլլալ ըսելու պատիւը չի տանք . գիտնալով որ նոյն իսկ հինգերորդ ոսկեղէն դարու գրիչք իրենց մէջ մեծ տարբերութիւն ունին, որոնց մէկուն ընթերցմամբ օգուտ կը քաղէ աշկերտը և միւսովը կը փնտսուի :

Այս ամէն ճշմարիտ խորհրդածութիւնները աչքերնուս առջին առնելով, սկսանք ընծայել Հայկական Սոփերք հատորները, և պիտի շարունակենք . և յոյսերնիս մեծ է թէ գիտած վախճաններնուս ալ պիտի հասնինք . և գլխաւորապէս ահոր համար՝ որ ինչպէս առաջի հատորին յառաջաբանութեան մէջ նշանակուած է, ինչուան հիմա թէպէտ շատ նախնեաց ընտիր գրութիւնքը կամ թարգմանութիւնք հրատարակուեցան, սակայն ազգերնուս կէս մը աղքատութեան և կէս մ'աւան ուսումնութեան պատճառաւ՝ անոնցմէ շատերը թէ իրենց վրայ ձգուած են . որով ըրած օգուտ նին ալ համեմատաբար նուազ կ'ըլլայ . իսկ այս Սոփերքը սակաւագին՝ որով և գիւրաստանալի ըլլալով, աւելի պաղաքերութեան յոյսեր կու տան

հայրենեաց յառաջագիմութեան ցանկացող սրտերու : Այսչափ ընդհանուր խորհրդածութիւն մը ընելէն ետքը քանի մը հարկաւոր տեղեկութիւններ տանք մեր ընթերցասիրաց նոր հրատարակուած առաջի երկու հատորներուն վրայ :

Ա. Բանի Խրատոյց նախի Խմաստաբարն Զոռնայ : — Զոռնայ ազգը ինչպէս զանազան գիտութեանց և արուեստից գայեակ և բարգաւաճող սեպուած է արժանապէս, ասանկ ալ իմաստասիրութեամբը նախանձելի . և թէպէտ եգիպտացի և փրանկեցի գաղթականներէն իրեն առջի իմաստասիրական գիտութեանցը սկզբունքը ստացաւ, սակայն բոլոր հին աշխարհի օրէնք տուող՝ իր իմաստասէրքն եղան : Ասոնք անմիջապէս հոմերոսէ, Հեսիոդեայ և ուրիշ անոնց ժամանակակից քերթողներէն ետքը սկսան երկնալ Ելլագա, և գլխաւոր պարոքերնին էր ժողովրդեան բարոյական լաւութեանը վերայ հակել : Այս վախճանին հասնելու համար ուղղախոհ իմաստասէրներէն շատը նախ իրենց վարքով ժողովրդեան օրինակ կ'ըլլային, երկրորդ՝ աշխարհի ժողովելով և անոնց իրենց վարդապետութեանցը սկզբունքը սորվեցնելով, և երրորդ՝ համառօտ և խրատական խօսքեր աւանդելով, որոնք ժողովրդեան շատ հաճոյ կ'անցնէին, և բերնէ բերան աւանդութեամբ իրենց մէջ կը զրուցուէին . ինչուան Անտոնինեանց ժամանակակից Ստոբէոս յոյն մտաքննագիր մը, Քրիստոսէ գրեթէ 150 տարի ետքը, այն առածնէրը հաւաքեց ու առանձին գիրք մը ձևացուց : Կ'երևնայ թէ Ստոբէոսի գիրքը կամ անոր համառօտ քաղուածը մեր երանաշնորհ Թարգմանիչ նախնեաց ձեռքն ալ անցեր է, երբոր ուսումնաստենք փափաքանօք լցուած՝ ամէն պիտանի և օգտակար գրոց թարգմանութեան ետեւէ կ'ըլլային քաղքէ քաղքէ ճանապարհորդելով և շատ գրատուններ տալքէ անցնելով : Թարգմանիչն վարպետ և ընտիր շարագրութիւնը աւելի գեղեցկութիւն մը տուեր է իմաստասիրաց վճռական խօսքերուն և խրատուցը : Ասոնցմէ ետքը գրուած է ուրիշ խորագրով մը Խոսի Սեփերքի Խմաստաբարն Արքիման Կայսր, որն որ ուրիշ անգամ ընծայեր ենք ընթերցողաց՝ օրագրին առաջի տարիներուն մէջ : Այս Սեփերքի մը Արքիման կայսր ժամանակակից անթնայի իմաստասէր մըն է, և միայն իր այս պատմութեամբը, և իմաստուն կէս մըն ալ իմաստակ խօսքերով ծանօթացած :

Բ. Սեփերք Սահայ Պապիաթիւն Ժառոյ, Խրատ և Թուղթ : Հայկական Սոփերքաց երկրորդ հատորին մէջ մեր ազգային գաղութեանց նորագիւ մեծին Սահակայ և իրեն ջանիքը ընկեր սրբոյն Մեսրոպ պայ պատմութիւնն է . ետքը Ս. Սահակայ ահորամբ հիմկու հիմայ մեր ձեռքը գտնուած սկզբնագիր երկասիրութիւնքը : Իրեն վարուցը պատմութիւն չենք կրնար ըսել թէ ուժ ձեռքով գրուած ըլլայ . և գրութեան ոճը թէպէտ ընտիր, բայց իր աշակերտացը ընծայել ալ գծաւորին կ'երևնայ . թէպէտ և ազգային պատմեաց խօսքերէն գիտենք թէ ինչպէս Կորիւն սրբոյն Մեսրոպ պայ պատմութիւնը, ասանկ ալ խոսքով թարգմանիչը սրբոյն Սահակայ վարքը աւանդած ըլլայ : Ոմանք կը կարծեն թէ Զովհաննէս Սարկիսեան վարդապետին երկասիրութիւնն ըլլայ, ոչ միայն անոր համար որ քիչ շատ իրեն բնական ոճով գրուած կ'երևնայ, այլ նաև անով որ Կիրակոս պատմիչը՝ նոյն բազ-

մարդիկն իմաստասէր վարդապետին ուրիշ գըրուածները յիշելու ատեն կը զրուցէ թէ “ Սա գրեաց Ճառս ներքողականս 'ի մեծազոր արքայն Հայոց Տրդատ , և 'ի սուրբ հայրապետն Ներսէս և 'ի սբանչեկն Սահակ և Մեսրոպ ” : Որուն ալըլայ , այս յայտնի է որ ընտիր մատենագրութիւն մըն է , և աշխոյժ հայրենասէր ոգւով մը սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ և Թարգմանչաց՝ ազգին համար կրած վիշտերը և իրենցմէ ընդունած աղ-խուք փոխարէնը սրտաշարժ բանիւք կը ստորագրէ :

Այս պատմութենէս ետքը գրուած է Ս . Սահակայ Վաղարշապատու եկեղեցւոյն մէջ հանգիւսած տեսչեան նկարագիրը , որով սուրբ հայրապետին ցըցուց Ստուռած առաջուց մեր ազգին գլխուն գալիք փորձանքները , և հայրապետական ու թագաւորական աթոռոց միանգամայն դադ-րիլը . զորն որ նոյն ինքն Ս . Սահակ արտասուք պատմեց՝ ազգին կործանուած փութացընող անմիաբան նախարարաց : Այս տեսիլքն արգէն ծանօթ է ընթերցողաց փարպեցւոյն պատմագրութեամբը . սակայն մենք որովհետեւ առայժմ փարպեցւոյն գրոց լաւ օրինակը չունինք , աւելի հետեցանք բոլորագիր ընտիր և ուղիղ ճառընտրի մը , ուսկից առած ենք նաև Ս . Սահակայ պատմութիւնը :

Տեսիլքէն ետքը գրած ենք Ս . Սահակայ կանոն-ները : Հայկական նշանագրոց գտնուելէն ու գրաւ-րոցաց բարեկարգութենէն ետքը՝ սուրբն Սահակ Վաղարշապատու մէջ ազգային ժողովք մը բրաւ , և եպիսկոպոսաց հաւանութեամբը այս չըջարեա-կան թուղթը հրատարակեց աստուած իմաստ խօս-քերով , և անոնց համեմատ հայկական ընտիր շա-րագրութեամբ : Զեռուընիս եղած հինգ վեց կա-նոնգրոց բաղդատուութեամբը եղած է այս չըջարե-րականին տպագրութիւնը :

Կանոններէն ետքը կու գան սրբոյն Սահակայ անուամբը եղած թղթերը , որոնց ետքի իրեքը խորենացւոյն պատմագրութենէն առնուած են . իսկ առջի երկու թղթերը առ Պրոկղ հայրապետ Կոստանդնուպոլսի և առ Ակակ եպիսկոպոս Մե-տինոյ , բոլորովին նոր և առջի տպագրութիւնը կը տեսնեն , և մեր ազգային եկեղեցական պատմու-թեան ալ նոր լոյս մը կրնան տալ : Որովհետեւ Ս . Սահակայ հայրապետութեան ժամանակը , Նեստորի դատապարտութենէն ետքը՝ անոր աշկերաններէն ոմանք Թէոդորոս Մոպուռեստացւոյն գրքերը սկըսան առգիս անգիրն սփռել , ու ինչուան Հայաս-տանի մէջ ալ ցրուել հայկական թարգմանու-թեամբ : Սուրբն Սահակ այն օտարալուր վարդա-պետութենէն իր ժողովուրդը անմիապահելու համար , առանձին ժողով գումարել տուաւ Տա-րօնոյ Աշտիշատ քաղաքը , և Թէոդորոսի գրքերը քննելով միաբանութեամբ նշովեցին զինքն ալ ի-րեն գրուածքներն ալ : Պատմութիւնը կ'աւանդէ թէ հոն Ս . Սահակ Վրիստոսի մարգեղութեան վըրայ սբանչիկ ճառ մը խօսեցաւ . ետքը իրեն եպիս-կոպոսաց հաւանութեամբը այս ուղիղ գաւանու-թեան թուղթը գրեցին առ Պրոկղ հայրապետ , ու Ղևոնդեայ երկցու և Աբրահամ թարգմանչաց հետ Կոստանդնուպոլսի խրկեցին : Ետը նոյն իմաստով ու գրեթէ նոյն խօսքերով ուրիշ թուղթ մ' ալ գրեցին առ Ակակ եպիսկոպոս Մետինոյ :

Սոփերաց տպագրութեան սկզբնաւորելուն վըրայ խօսելով արժան համարեցանք հոստեղս երկու-

խօսք մը ըսել՝ մեր ինչուան հիմայ բռնած կերպին վրայ 'ի տպագրութեան գրոց նախնեաց . աւելի անոր համար որ կը տեսնենք ազգերնու մէջ ոմանք քննութեան ելած , այս մեր ազգասիրական գոր-ծին մէջ զմեզ մեղադրելի , անհաւատարիմ և ձեռն-երէց ցուցնելու : Գիտեն բարեսէրք որ ինչուան հիմա Նախնեաց գրոց տպագրութիւնք գլխաւո-րաբար մեր տպարանէն ելած են , գրեթէ երե-սունը հինգ կամ քառասուն հատոր՝ քսան տարուան միջոցի մէջ ազգին ընծայելով : Եւ որովհետեւ գիտ-մունքնիս ազգային գրականութեան ծաղկիլն ե-ղած է , ամէն ջանք ու փոյթ ունեցեր ենք աղա-ւաղ , անհուտ , տգէտ և ինչուան երբեմն ալ հա-կառականք գրչաց ակամայ և կամ կամաւ մտցու-ցած փոփոխութիւններէն զգուշանալով՝ ընտրե-լագոյն և վայելուչ տպագրութեամբ ընծայել ազ-գերնուս՝ իրեն թէ լեզուին և թէ գրականութեան պարծանք եղող երկասիրութիւնք . և այս մեր հաւատարիմ զգուշութեան համար թէ երախ-տեաց յարգը ճանչցող ազգայիններէն և թէ հիւս-սէր արեւելագէտ Եւրոպայիներէն մեծ գովու-թիւններ ունեցեր ենք բերնով և տպագրու-թեամբ : Բայց որովհետեւ ձեռագիր ձեռագիր վըրայ մեծ տարբերութիւն կրնայ ունենալ գրողին հմուտութեանը կամ անհմուտութեանը պատճառաւ , զարմանք չէ՝ մանաւանդ թէ ուրախալի ալ է որ օր-օրուան վրայ նորանոր ձեռագիրք գուրա ելեն և իրարու հարադատութիւնը կամ անհարադատու-թիւնը ցուցնեն . և աննշմով գրչագրողը կ'ըլլայ գովելի կամ պարսաւելի և ոչ երբեք տպագրողք : Ուստի և ըստ մեր կարծեաց , աս և ասոր նման դատաստանները անպատճառ ու թերեւ տգիտութե-թենէ առաջ եկած մեղագրութիւն մը սեպելով ասկից աւելի չենք ուզեր այս նիւթին վրայ խօս-քերնիս երկնցնել : Միայն չեմք կրնար ուրիշ նը-ման առթի մը մէջ յիշած խօսքերնիս փկրկնել թէ “ Ազգիս գալութեւ անորժակը հիմայ բացուելու վրայ է . բայց թէ որ մէկէն՝ իր գեռ տկար քայլե-րուն օգնական ցուպը թցող , ու գատողական գա-ւաղանք ձեռք առնէ , բաներնիս գէշ է , , : Վասն զի գրագատուի՝ որչափ օգտակար՝ այնչափ ալ գժուա-րին ըլլայուն , շատ զգուշալի է մանաւանդ այնպիսի նիւթերու վրայ տեղեկուի չունեցողի մը համար :

Սոփերաց մօտերս հրատարակելի հատորներն են

Գ . — Գովհանու Սարկաւագ վարդապետի ՎՅՄՐ

ԳՅԵՆՆԵՑՈՒԹԻՅՆ ընտիր ճառք :

Դ . — Ե . Գովհ . Ոսկեբերանի . Գրիգորի Սարկաւա-գապետի , Գովհ . Սարկաւագ վարդապետի , Գովհ . Վարդանայ և Եղնկացւոյն ներքողական ճառերը 'ի պատիւ սրբոյ հօրն մերոյ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍՆԱՌԸ 21 , երկու փոքրագիր հատորի մէջ ամփոփուած :

Զ . — Մեսրոպայ Երիցու անուամբը յիշատա-կուած ՄԾԾԻՆ ԿԵՐՍՍԻՍ պատմութիւնը , ըստ ընտիր և հնագոյն ձեռագրաց :

Է . — ՍՐՐՈՒԷԻՈՅ ՍԱԴԻՍՏՈՅ և ՄԵԺԻՆ Վարդա-նայ գատեր ՀՈՒՇԵՆԿԵՍ պատմութիւնները , հին նարագրուք ընտիր և սրտաշարժ կարգաբանութիւն :

Ը . — ՎԵՆԵՏԵ ԳՈՂՔԱՅՈՒՆՈՅ և ՍԱՆԿԱՅԵ ԶԵՄԵՍՊԱՅՈՅ վկայուիքը նոյնպիսի ոճով գրուած : Գուտանք որ այս հրատարակելի հատորներուն վրայ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն մը կարե-նանք տալ իրենց Եւրոպայիներէն մէջ :